

performance of public libraries: a draft manual. (A rendelésnél hivatkozni kell a PGI-89/WS/3-ra.) Guideline on preservation and conservation policies in the archives and libraries heritage. (A rendelésnél hivatkozni a PGI-90/WS/7-re.) Rural community infor-

mation services: a literature review and guidelines for developing services. (A rendelésnél hivatkozni a PGI-90/WS/15-re).

A kéréseket a következő címre kell küldeni: UNESCO, PGI, 7 Place de Fontenoy, 75700 Paris, France.
Papp István

Kunszentmiklóstól Debrecenig és tovább... (VI.)

Maradandó szenvedélyeim

Csokonai-gyűjtemény. Kedves olvasmányom *Decsy Sámuel Magyar Almanachja az MDCCXC-ik esztendőre.* Ebből tudom azt is, hogy a Zmeskall-család tagjai 1794-ben két tisztséget foglaltak el Árva vármegyében, nem szólva most a nőági, tehát más nevet viselő családtagokról. Azt is az Almanachból tudom, hogy a Zmeskallok közül Miklós vitte legtöbbször a közéletben: a magyar udvari kancellária hivatalnokaként tevékenykedett. Azt viszont a Zenei lexikon tartja számon, hogy ugyanaz a Miklós a művészetben még magasabbra lépett: gordonkás volt, zeneszerző, Beethoven jó barátja.

1945-ben a Miskolccal szomszédos Gesztelyen laktak a Zmeskallok. Levéltárukat nem tudták megvédeni a háborús veszélytől. Oda-vesztett Csokonai leveleinek és egyéb írásainak itt őrzött másolata. Szerencse, hogy *Gulyás József* sárospataki tanár, Csokonai irodalmi hagyatékának hűséges gondviselője 1936-ban lemásolta a gesztelyi családi irattárban. Nagy részüket ki is adta, az *Irodalomtörténeti Közleményekben* és a *Nyugatban*.

Érdemes megnézni, mi a sorsa Csokonai és barátja, pártfogója, *Márton József* levélváltásának. Márton a *Bécsi Magyar Hírmondó* egyik szerkesztője volt 1801-től, majd az újság megszűnése után a bécsi egyetemen tanított magyar nyelvet.

Arról kezdték a levelezést, hogy Csokonai újságíró lehetne Bécsben. Mikor ez meghiúsult, akkor kiadói tervek következtek: az Anakreóni dalokat és Csokonai énekelt verseit készítették elő kiadásra. *Márton József* ezekről szóló leveleiből több mint tíz megmaradt. Csokonai válaszai közül azonban csak egyetlenegy. Az is csak azért, mert a fogalmazása készült el, postára nem adták. Mi lett a sorsa

azoknak a leveleknek, amelyeknek *Márton József* hagyatékában kellett volna fennmaradni? Több mint egy tucat Csokonai-levél olyan kegyetlen veszteség, hogy érdemes utánanézni: hátha mégis maradt belőle valami.

1945-ig minden könyv, irat megvolt *Márton József* leszármazottainak budai házában. Az addig gondosan rendben tartott házon néhányszor oda-vissza átgázolt a háború. A család tagjai közelharcot folytattak az épület, a bútorok, ruhaneműk megmentéséért. A könyvek, iratok leginkább elpusztított részének rendberakására már nem maradt erejük. Nem voltak felkészülve arra, hogy mocskos, bűzös papírmaradványokat lemossanak, fertőtlenítsenek. Fájó szívvel – vagy undorral? – átadták az irattárat az enyészetnek.

Kerestem, több nyomon is elindulva, *Márton József* levelezését. Bécsben is hiába kutattam negyven éves ottani tartózkodásának emlékei után. Mire eljutottam a Mártonok budai házába, a család tagjai közül már senki sem élt. A házvezetőnő végigkalauzolt a pincétől a padlásig. Kell lenni valami nyomnak. S érdemes volt makacsul kitartanom. Megtaláltam *Márton József* számvetését, hogy szótáraiból, nyelvkönyveiből, térképeiből és persze Csokonai műveinek kiadásából hogyan fogja rendezni tartozását a mézárósnál, szabónál, cipész-nél. Sok gyereke volt *Márton József*nek, s tudjuk, Bécs drága város.

*

Csokonai-gyűjteményem alapját 1942 decemberében raktam le. Ez az alap egy első kiadás volt: az *Alkalmatosságra irt versek* kitérnő állapotban megőrzött félbőrkötéses példánya. A kötet értékét megduplázza hajdani tu-

lajdonosának saját kezű névbejegyzése: „Márton Jó'sefé”.

Ezt a ritka szép példányt dr. Bertók Lajos antikváriumában láttam meg. S látom azóta is. Bertók dr. görög–latin szakos tanárból lett antikváriussá az 1929-es gazdasági válság idején, amikor klasszika-filológiából nem lehetett megélni. Olvastunk a tanár úrral görög szövegeket, de a lebzselés az antikváriumában, régi és új könyvek lapozgatása nagyobb gyönyörűséget ígért. Ahogy kezembe vettem a szép Csokonai-kötetet, rögtön tudtam, hogy közünk lesz egymáshoz.

Megkérdeztem, mennyibe kerül. Furcsa, hogy emlékezetem szerint ennek is ugyanannyi volt az ára, mint a végzetes cserkésznaplójának: negyven pengő.

– Nincs annyi pénzem – vallottam be őszintén.

– Nem baj. Jó helyen van magánál az a könyv.

Elhoztam a Csokonait, anélkül, hogy egyetlen pengőt adtam volna előlegbe. Néhány héttel később faképnél hagytam Debrecent, igazában nagyon tisztességesen, csupán ezzel az egy tartozással. 1946 telén jutottam el újra Debrecenbe. Bertók dr. antikváriuma újra megnyílt már, a megmozdult világban érhetően gazdag választékkal. Ahogy mondani szokták: *első utam* a Bertók-antikváriumba vezetett.

– Van itt még egy tartozásom – kezdtem olyan lendülettel, mintha a zsebemben lett volna a valorizált negyven pengő.

A tanár úr azzal kezdte, hogy tegezett, s egyetlen mondatral le is zárta az ügyet:

– Annyi minden elveszett, örülök, hogy ez a Csokonai megvan. És hogy nálad van.

Így hát Csokonai-gyűjteményem első darabját ajándékba kaptam dr. Bertók Lajostól.

*

A másodikat a Múzeum körúton láttam meg egy antikvárium kirakatában. 1946-ban – éppen úgy, mint 1944 előtt – véges–végig antikváriumok virultak a Múzeum körút belső oldalán. Úgy emlékszem, hogy az Astoria közelében volt az a kirakat, amelynek díszhelyén ott tündöklött Márton József kétkötetes bécsi kiadása, a borító eredeti metszeteivel. S mellette, haj, az árcédula: kerek száz forint.

Pénznek éppen úgy híjával voltam, mint amikor az *Alkalmatosságra írt verseket* megkaptam. A mentő ötlet még abban a percben be-

lém csapott. Egy ismerős házaspár olyan lakásba költözött be, amelynek egyik szobája köröskörül ki volt dekorálva aktfényképes folyóirat-kötetekkel. Nagy élet folyt itt a háborús években – mesélték. S jelentőségteljesen hozzátették: Karády is meg-meglátogatta a lakás tulajdonosát.

B. barátom nem fog sajnálni egy kötetet abból a rengetegből, aminek váratlanul a birtokosa lett. Az antikvárius is pompás üzletet csinálhat, ha az aktal bumot tovább adja. Elgondolásom lényegében bevált, de mégsem pontosan úgy. Az antikvárius ugyanis jobban tudott uralkodni arcvonásain, mint én. Nekem a képekre volt írva, hogy ezt a Csokonait nagyon szeretném birtokolni. A könyvész viszont csak krakogott egyet-kettőt, elmélyülten megszemlélt néhány aktot, majd a kötetet becsukva visszatolta felém. Hogy megrémissen. Hogy azt higgyem: nem is kell neki aktfotó. Hosszas, néma puhítás után mondta ki a boldogító, de inkább kétségbeejtő szót:

– Hatvan forintba beveszem.

Persze igaza volt. Csokonai örök érték. Ezeket a lankadt mellű dámákat már majdnem dorottyai életkorban kapták le. Volt a zsebemben negyven forint. Nem arra, de volt. Hogy B-től még egy kötetet elkérjek, ezt nem vette be a gusztusom. Azt hihette volna, hogy a másodikat megtartottam nézegetni.

*

Hogy milyen drágán jutottam hozzá a bécsi kétkötetes kiadáshoz, azt jobban le tudom mérni, mióta – kb. tíz évvel ezelőtt – megvettem ugyanezt kétszáz forintért. Hányszorosát kellene venni 1980-ban az 1947-es árnak? Mondjuk a tízszeresét.

De mégis én nyertem ezen kettős üzleten. Mert addig-addig forgattam ezt az újabb szerzeményt, míg kiderült, hogy a két példányom két erősen különböző változat. A külsejük is különbözik. Az egyiknek mind a két kötete metszetekkel ékes, bordó színű alapon. A másik sárga és nagyon egyszerű kötésű. (Ez került 1980-ban kétszáz forintba.)

A bordó változatban a Lilla címlapján egy lepke látható, a sárgában itt nincs semmi. A szövegváltozatoknak se szeri, se száma. Rögton az elején, a Tavasz előbeszédében:

Bordó	Sárga
Tizenő tagu	Tizenöt tagu
himekkel	himmekkel

Mi okozta ezeket az eltéréseket?

Ezen még érdemes lesz töprengeni. A két lenyomatnak a betűtípusa is különbözik. Az egyik az általánosan elterjedt akkori betűtípus, a másik az a klasszicizáló forma, amelyet a XIX. század nyomdászata vitt diadalra. Jó töprengeni való öreg napjaimra.

*

Csokonai-gyűjteményemnek két darabját illetékességi alapon birtokolom. Mit jelent ez a szakkifejezés? *Örkény István* hozzájutott a Dorottya első kiadásához. Teljes, hiánytalan példány volt, ha nem is könyvkötői remek.

*Hubay Miklós*nak egy kritikája annyira tetszett Örkénynek, hogy baráti ajándékkul Hubaynak adta a Dorottyát. Ő pedig, mérlegelve a helyzetet, arra a következtetésre jutott, hogy Csokonai-gyűjteményembe éppen beleillik. Azóta is birtokolom és használom szövegváltozatait.

Másik ilyen szerzeményem a Lilla. Illetékességet *Réz Pál* konstataulta Lilla ügyében, s át is adta a kötetet. Eleje-hátulja kissé hiányos ugyan, de van egy különlegessége: lényegesen vastagabb papírra nyomtatták, mint a többi ismert példányt. Ez is érdekes téma: azonos kiadás – különböző minőségű papír.

(Folytatjuk)

Vargha Balázs

Tanulmányúton magyar könyvtárakban 1990. február 3–17. (II.)

Tanulságok. Ebben a fejezetben szabadon elmélkedem a könyvtárterem lényegéről. Gondolataimhoz magyarországi tapasztalataim gazdag ihletforrásul szolgáltak.

A könyvtárterem vizsgálatát nem történelmi alapokon végeztem. Nem vettem figyelembe, hogy az idők folyamán hogyan használták a könyvtárat, mégpedig elsősorban azért, mert erről a rendelkezésemre álló idő rövidsége miatt nem tudtam volna kellően tájékozódni. Másrészt meggyőződésem, hogy érdekesebb, ha hagyjuk, hogy a terem önmagáért beszéljen. Olyan elemeket kerestem a könyvtárteremekben, amelyek minden könyvtárban közösek. A könyvtárak titkos formai nyelvét kutattam. Ez a nyelv annyiban titkos, hogy a könyvtárhhasználók számára rejtve marad. Sok minderről előre fogalmat alkotunk, és csak akkor kapjuk fel a fejünket, ha valami eltér a megszokottaktól, például ha a tájékoztatópultot úgy alakítják ki, hogy az repülőteri beszállóhelyhez hasonlít.

A magyar könyvtárakban végzett vizsgálataim egy könyvtárkultúra-kutatási programhoz kapcsolódnak. Célunk, hogy megtaláljuk a könyvtár alapvető meghatározóit. A vizsgálat leginkább antropológiai jellegű. A könyvtár „mélystruktúráját” meghatározó, érdekes fogalom többek közt a „csend” és – hogy tréfásan

fejezzem ki magam – az is, hogy ott nem ehe-tünk pizzát.

A magyar könyvtárakban elsősorban a könyvtárterem vizuális nyelvét tanulmányoztam, azaz azt vizsgáltam, milyen formák, színek és fényhatások határozzák meg a könyvtártermet. Különösen érdekes volt, hogy ezt a vizsgálatot történelmi környezetben végezhettem el, mert az a gyanúm, hogy a mai könyvtárak formai nyelve hagyományosan ugyanaz, mint a régi könyvtáraké. Úgy is mondhatnám, hogy a mai könyvtárak képét nem a gyakorlat alakította ki – ahogy azt többnyire hisszük –, hanem a hagyományok: a könyvtárat meghatározó hagyomány.

A hagyomány egyik kiindulópontja, hogy a könyvtárnak olyan feladatokat kell ellátnia, amelyek a hely jellegével függnek össze: dokumentumok, elsősorban könyvek raktározása, visszakereshetőségük és használatuk biztosítása. Ezeknek a feladatoknak úgy kell megfelelni, hogy az összhangban legyen a könyvtár alapgondolatával, kutató- és találkozóhely, valamint információs központ-jellegével.

Ahhoz, hogy meghatározhassuk, miben is áll a könyvtárterem, végig kell gondolnunk, mi jellemzi a zárt teret általában. Különösen érdekes kérdés, hogy milyen erők tartják össze a teret. Alapvetően azt tekintjük zárt térnek,